

Л. І. Дерев'яно,

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава

ПРИЙМЕНИКОВО-СУБСТАНТИВНІ КОРЕЛЯТИВИ З ВТОРИННИМИ ТЕМПОРАЛЬНИМИ ПРИЙМЕНИКАМИ ЯК ЕКСПЛІКАТОРИ СЕМАНТИКИ ЧАСОВОЇ ПОПЕРЕДНОСТІ

Досліджено часові прийменниково-іменникові конструкції з вторинними темпоральними прийменниками, проаналізовано чинні в сучасній українській мові парадигми прийменниково-субстантивних корелятивів із семантикою часової попередності, складниками яких є похідні прийменники, вирізняє диференційні ознаки співвідносних темпоративів.

Ключові слова: вторинний прийменник, корелятив, темпоратив, семантика, синтаксема, часова попередність.

Исследуются временные предложно-надежные конструкции с производными темпоральными предлогами, анализируются свойственные современному украинскому языку парадигмы предложно-субстантивных коррелятивов с семантикой временного предшествования, компонентами которых являются производные предлоги, определены дифференциальные признаки соотносительных темпоративов.

Ключевые слова: производный предлог, коррелятив, темпоратив, семантика, синтаксема, временное предшествование.

The article contains the thorough investigation of temporal prepositional-substantive combinations containing secondary temporal prepositions. Dominant Ukrainian effective paradigms of temporal precedence semantics' prepositional-substantive correlatives with secondary prepositions got deep analysis. The correlative temporatives' peculiarities' spectrum was differentiated consistently.

Key words: secondary preposition, correlative, temporative, semantics, syntaxeme, temporal precedence.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки спостережено тенденцію ґрунтовного дослідження синтаксису, якому належить центральне місце в мовній системі, оскільки саме в ньому одиниці мови виявляють функційну спеціалізацію. Неабиякий інтерес викликають прийменники, які відіграють вагомий роль у граматичній сфері сучасної української літературної мови. У сполученні з іменниками або їхніми субститутом вони є найпоказовішими індикаторами синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень. Як мовна одиниця, що безпосередньо бере участь в організації текстових структур, а також має високу частоту вживання й виявляє динаміку лексичного складу, прийменник завжди опинявся в полі зору мовознавців. Його різноаспектне дослідження пов'язане з іменами О. С. Мельничука, І. К. Кучеренка, А. С. Колодяжного, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, З. І. Іваненко, Г. С. Балабан, В. С. Бондаренка, Є. Куриловича, М. М. Нікольського, Є. Т. Черкасової, А. М. Шаранди та інших.

Найпродуктивнішим засобом репрезентації часових семантико-синтаксичних відношень є прийменниково-субстантивні конструкції, утворені за участю темпоральних прийменників та іменників у непрямих відмінках. Прийменниково-відмінкові структури – репрезентанти часових відношень – знайшли належне висвітлення у працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. У просторі української мовознавчої концепції різні аспекти функціонування темпоральних структур висвітлені в граматичних студіях В. М. Барчука, О. І. Бондаря, І. Р. Вихованця, Т. М. Голосової, О. М. Задорожної, З. І. Іваненко, П. С. Каньоси, Р. А. Куцової, С. А. Романюк та інших учених. У русистичі часові сполуки вивчали А. А. Кока, В. М. Філіппова, на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки їх активно досліджують О. В. Бондарко, М. В. Всеволодова, Г. О. Золотова та інші.

Незважаючи на широкий діапазон опрацьованих питань, у граматичній площині мовної системи все ж недостатньо вивченою натеper залишається проблема функційних можливостей вторинних прийменників у структурі часових семантико-синтаксичних відношень. Аналіз синтаксичної системи української мови в плані корелятивних зв'язків похідних темпоральних прийменників у прийменниково-іменникових часових структурах дасть змогу глибше пізнати своєрідність їхньої ієрархічної організації, з'ясувати специфіку граматичної семантики, а також функційний і стилістичний потенціал.

З огляду на це метою статті є дослідження особливостей реалізації внутрішньої семантичної кореляції прийменниково-субстантивних темпоративів із вторинними часовими прийменниками, які експлікують семантику передчасу в межах категорії різночасності.

Об'єкт пропонованої роботи – прості речення з прийменниково-відмінковими темпоральними структурами, які реалізують значення часового передування, а її предмет – прийменниково-іменникові конструкції з похідними часовими прийменниками. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- дослідити прийменниково-субстантивні темпоративи з вторинними часовими прийменниками, які виражають значення часової попередності;
- проаналізувати всі можливі прийменниково-відмінкові структури – репрезентанти семантики передчасу, утворені за участю похідних темпоральних прийменників;
- виокремити диференційні ознаки структур-корелятивів.

Найважливішою опозицією темпоральної сфери є одночасність / різночасність перебігу дії або процесу. Семантичними складниками підгрупи на позначення різночасності є 1) часова попередність і 2) часова наступність. З. І. Іваненко поділяє категорію різночасності на передчас і післячас [5, с. 96], С. А. Романюк співвідносить різночасність вияву (перебігу) дії з визначенням часової попередності та часової наступності [8, с. 117], а В. М. Барчук номінує їх передуванням і наступністю [2, с. 295, 297].

На відміну від темпоративів із первинними часовими прийменниками, які передають семантику означеної й неозначеної часової попередності, синтаксеми з вторинними темпоральними прийменниками репрезентують лише семантику неозначеного передчасу. Так, п'ятикомпонентна парадигма корелятивів **prer перед + Ninstr – prer напередодні + Ngen – prer у (в) переддень + Ngen – prer незадовго до + Ngen – prer незадовго перед + Ninstr** маніфестує значення дії, що відбувається за деякий час до періоду, названого субстантивом. Найвиразніше це значення реалізує темпоратив **prer перед + Ninstr**: *Даниленкови з'явилися **перед обідом*** (С. Горбань, Н. Лапіна); [Парубок] ***перед самим вінчанням** повернув рушники* (Ф. Бурлака). Означальний займенниковий прикметник *самий* підсилює семантику часової попередності й номінує найближчий передчас. Характерна особливість досліджуваної синтаксеми полягає у вираженні темпоральної семантики статичної дії, що максимально наближена до названого часового періоду, але ніколи не перетинається з ним [4, с. 57].

Темпоратив **prer напередодні + Ngen** перебуває в одному корелятивному ряді зі структурою **prer перед + Ninstr**. Прислівниковий прийменник **напередодні** експліцитно актуалізує сему часового передування [6, с. 78]. Конструкція **prer напередодні + Ngen** позначає зазвичай один із моментів за день до того часу, перед яким відбудеться дія: ... ***Напередодні виїзду** була я на вечерці у Дмитерка й Тамари Козакевич* (Д. Гуменна). Якщо аналізований прийменник вступає в семантико-синтаксичні зв'язки з іменниками – назвами великих часових періодів і важливих подій, то у специфічних контекстуальних умовах він набуває значення «незадовго перед чимось» [3, с. 128, 221]: *Чи не так **напередодні Другої світової війни** ідеологи гітлерівської Німеччини підступали до анексії чеських і польських територій* (Д. Павличко).

Прийменниковий еквівалент **у (в) переддень** у сполученні з іменником у формі родового відмінка репрезентує семантику, близьку до тієї, яку передає синтаксема **prer напередодні + Ngen**. Структура **prer у (в) переддень + Ngen** здатна функціонувати тільки з одним значенням, яке, на відміну від останньої, не може зазнавати трансформації: *Навіть важко повірити, що **Марія в переддень своєї смерті** – це та ж Марія, яка була в Римі й Ніцці, тільки на сім років старша* (М. Слабошпицький). Незважаючи на однозначність темпоратива **prer у (в) переддень + Ngen**, а також потенційну здатність прийменникового еквівалента поєднуватися з широким колом іменників нечасової семантики, він не відзначений високим рівнем функційної активності.

Синтаксеми **prer незадовго до + Ngen, prer незадовго перед + Ninstr** реалізують значення неозначеної часової попередності, а отже, виявляють семантичну близькість зі структурами **prer перед + Ninstr – prer напередодні + Ngen – prer у (в) переддень + Ngen**. Іманентною властивістю темпоративів **prer незадовго до + Ngen – prer незадовго перед + Ninstr** є позначення передчасу в загальних рисах, без яких-небудь конкретизаційних рамок, як у попередніх конструкціях: *Цей абсурд розпочався **незадовго до моєї появи*** (А. Курков) – *Алекс в гостях у родички пив чай із чашок, які батьки купили **незадовго перед його від'їздом** назавжди* (Є. Кононенко). Різниця в семантиці виділених сполук спричинена наявністю у складі похідних темпоральних прийменників **незадовго до, незадовго перед** різних за своїм походженням прийменників: **до** – первинний, **перед** – вторинний. Слушною видається думка Р. А. Куцовой про те, що конструкції з прийменником **до** виявляють мінімальний ступінь диференційної ознаки часової попередності [7, с. 25], позаяк значення передчасу, репрезентоване ними, має узагальнені часові рамки. Прийменник **перед** уживається в складі конструкцій для позначення дії, яка відбувається незадовго до початку якогось відрізка часу й експлікує ближче часове передування.

3-поміж корелятивних структур **prer перед + Ninstr – prer напередодні + Ngen – prer у (в) переддень + Ngen – prer незадовго до + Ngen – prer незадовго перед + Ninstr** найвищу активність має синтаксема **prer перед + Ninstr**. Це мотивоване тим, що його повнозначними компонентами можуть бути темпоральні й нетемпоральні іменники. Прийменниковий еквівалент **у (в) переддень** містить у своєму складі лексему на позначення часу, отже, автоматично втрачає здатність сполучатися із субстантивами часової семантики. Прийменники **незадовго до, незадовго перед** сполучаються тільки з іменниками нетемпорального значення, що впливає на їхню функційну спроможність.

До складу корелятивних прийменниково-іменникових темпоративів дво- **prer до початку + Ngen – prer перед початком + Ngen** та чотирикомпонентної **prer з (із) початку + Ngen – prer від початку + Ngen – prer на початку + Ngen – prer з (із) початком + Ngen** парадигм уходить прийменниковий компонент, який має у своєму складі лексему **початок**. Вона виразно актуалізує семантику «вихідного пункту протяжності предмета, площини, а також те, що прилягає до такого пункту» [9, VII, с. 465]. Кожна зі структур поряд з основним значенням початкової межі дії реалізує специфічний семантичний відтінок. Цікавим є той факт, що подібні за будовою синтаксеми здатні виражати діаметрально протилежні значення. Семантично близькими виступають синтаксеми **prer до початку + Ngen – prer перед початком + Ngen**. Вони вказують на дію, яка відбувається до настання чітко визначеного часового орієнтира. Конструкція **prer перед початком + Ngen** маніфестує сему «ближче часове передування», пор. : *Потрібно було **до початку весни** напружити ниток і виткати полотно* (В. Скуратівський) – ***Перед початком концерту** до людей, що заповнили зал, з гарячою промовою звернувся батько* (І. Цюпа).

Крім різниці в семантиці корелятивів **prer до початку + Ngen – prer перед початком + Ngen** наявна відмінність і в структуруванні адвербіалізованих прийменникових одиниць – конститuentів вирізнених темпоральних синтаксем, оскільки в їхньому складі зафіксовано різні за походженням прийменники. **До** – непохідний прийменник, первинною семантикою якого є локативна; **перед** – похідний, за яким найперше закріплено часове значення. Завдяки цьому прийменниковий еквівалент **перед початком** передає семантику ближчого часового передування порівняно з прийменниковою одиницею **до початку**. Семантичні та структурні відмінності синтаксем **prer до початку + Ngen – prer перед початком + Ngen** суттєво не впливають на сферу їхнього вживання.

Яскраво виражені корелятивні зв'язки спостережено в чотирикомпонентній парадигмі **prer з (із) початку + Ngen – prer від початку + Ngen – prer починаючи з (із, зі) + Ngen – prer починаючи від (од) + Ngen**, яка репрезентує значення попередності з указівкою на початкову часову межу дії. У корелятивні відношення вступають синтаксеми **prer з (із) початку + Ngen, prer від (од) початку + Ngen**. Перша найчіткіше позначає

семантику початкової часової межі: *Батько мій з початку окупації був невідомо де – ми нічого не чули про нього ...* (В. Коротич). Темпоратив **рпр** від (од) початку + **Ngen** відрізняється від синтаксеми **рпр** з (із) початку + **Ngen**. Роль семантичних маркерів в аналізованих конструкціях виконують непохідні прийменники з (із), від (од), що структурують адвербіалізований прийменниковий комплекс. Перший із них указує, що початок дії збігається з часовим моментом. Часовий момент, який позначає другий, не входить у той відрізок часу, від якого стартує певна дія, що й становить його іманентну ознаку: ... *Від самого початку знайомства банкір поводився так, ніби грався в штигунів* (А. Кокотюха).

Значення вихідного моменту дії передають темпоративи **рпр** починаючи з (із, зі) + **Ngen** та **рпр** починаючи від (од) + **Ngen**. Вони вказують на проміжок часу, у рамках якого має місце лише початок явища, а подальше його розгортання відбувається поза межами часового орієнтира [3, с. 129]: *Класична українська література, починаючи від Шевченка чи навіть ще й від Котляревського, показала нам приклад того, як треба ставитись до народної мови ...* (О. Гончар) – *Українська класична література в найкращих своїх виявах, надто ж починаючи з Тараса Шевченка, завжди була гостро соціальна* (О. Гончар). Різниця в семантиці цих моделей зумовлена наявністю у складі прийменникових одиниць починаючи з (із, зі), починаючи від (од) непохідних прийменників з (із, зі), від (од). Вищою функційною активністю позначені структури **рпр** починаючи з (із, зі) + **Ngen**, що пов'язано зі специфічним семантичним відтінком «включення» початкового темпорального моменту до часу дії. Синтаксеми **рпр** починаючи з (із, зі) + **Ngen** та **рпр** починаючи від (од) + **Ngen** корелюють із прийменниково-іменниковими конструкціями **рпр** з (із) початку + **Ngen** – **рпр** від (од) початку + **Ngen**. Ці зв'язки виявлено у специфічних особливостях прийменників як конститuentів розглядуваних темпоративів. Так, прийменники починаючи з (із, зі), починаючи від (од) співвідносні з дієприслівниками, отже, генетично пов'язані з дієсловами. Вони чітко репрезентують семантику руху, оскільки зберігають зв'язок із фазовим вербативом **починати**. Цієї здатності позбавлені темпоративи з прийменниками, що співвідносні з адвербіалізованими прийменниково-іменниковими формами, тобто аналітичними прислівниками, і мають у своєму складі лексему **початок**. Наявні диференційні семантичні відтінки, а також різні типи співвідносних лексичних одиниць, на основі яких постали вторинні прийменники, дають право кваліфікувати їх корелятивами.

На відміну від часових структур, які містять у своєму складі лексему **початок** і виражають семантику передчасу, синтаксема **рпр** з (із) початком + **Ngen** називає час, після початку відліку якого має місце дія: *А коли наставала осінь, холодало, з початком заморозків, опускався Волин разом із Царівною О на дно Озера ...* (Ю. Покальчук). Значення часової наступності реалізує прийменниковий еквівалент з (із) початком. Субстантив **початок** виступає у формі орудного відмінка в сполученні з первинним прийменником з (із), який корелює з прийменником **після**, що входить до складу темпоратива **рпр** після + **Ngen** на позначення семантики післячасу (*з настанням осені – після настання осені*). Є всі підстави констатувати наявність опозитивних семантичних корелятивних зв'язків між темпоративами **рпр** з (із) початку + **Ngen**, **рпр** від (од) початку + **Ngen**, які позначають семантику передчасу, та синтаксемою **рпр** з (із) початком + **Ngen**, що виражає значення часової наступності.

У п'ятикомпонентній парадигмі корелятивів **рпр** на початку + **Ngen** – **рпр** на зорі + **Ngen** – **рпр** на світанку + **Ngen** – **рпр** на порозі + **Ngen** – **рпр** на старті + **Ngen** найуживанішою є стилістично нейтральна синтаксема **рпр** на початку + **Ngen**, що точно номінує початкову часову межу дії: ... *На початку війни Бурков командував артилерійським полком ...* (О. Гуреїв).

Прийменниково-іменникові темпоративи **рпр** на зорі + **Ngen** – **рпр** на світанку + **Ngen** – **рпр** на порозі + **Ngen** – **рпр** на старті + **Ngen** кваліфікуємо як такі, що передають жорстко не регламентовану семантику початкових часових рамок дії. Прийменникові еквіваленти **на зорі, на світанку, на порозі, на старті** ще не втратили статусу оказіональних утворень. Значенневу близькість убачаємо між синтаксемами **рпр** на зорі + **Ngen** – **рпр** на світанку + **Ngen**, які номінують час початку дії з яскраво задекларованим відтінком образності. Спільним у семантиці прийменникових еквівалентів **на зорі, на світанку** є те, що лексеми **зоря** і **світанок** – компоненти прийменникових одиниць – фокусують у своїй значеннєвій структурі експліцитну сему «час», яка співвідноситься саме з початком дії: обидві вони позначають початок нового дня: *На світанку нової ери вдарив новий шквал демонстрацій* (Л. Костенко) – ... [Юля] *не могла точно сказати, коли це відбувалося: зараз, учора чи давно, на зорі їхнього кохання* (О. Гуреїв). Такі темпоративи вживаються в художньому й публіцистичному стилях. Їхньою характерною особливістю є те, що субстантив у складі конструкції поширюється атрибутивними компонентами, за якими закріплена формально-синтаксична функція узгодженого означення.

Про вживання на периферійному рівні прийменникових еквівалентів **на порозі, на старті** слушні міркування висловлює Г. С. Балабан. Заслуговує схвалення передусім думка про те, що вони мають виразне метафоричне нашарування [1, с. 9]. Темпоратив **рпр** на порозі + **Ngen** репрезентує сему «початок тривалого явища чи певного етапу»: *Україна на порозі нових парламентських виборів. Інтерв'ю радіостанції «Свобода»* (3 газети). Значення часової попередності імпліковано в прийменниковому еквіваленті **на порозі**, який у Словникові українських прийменників зафіксовано тільки з локативною семантикою [10, с. 194]. Субстантиви **поріг** і **старт** індіферентні стосовно часового значення. Не виявлено й інших семантичних збіжностей. Опиняючись у складі вторинних прийменникових одиниць **на порозі, на старті**, вони, проте, можуть набувати значеннєвої близькості. Синтаксема **рпр** на старті + **Ngen** знаменує собою початок певної дії: *Українські отамани розгромили американців на старті сезону WSB* (3 газети). З-поміж семантично споріднених корелятивів **рпр** на порозі + **Ngen** – **рпр** на старті + **Ngen** останній позначає максимально близький початок дії завдяки лексемі **старт** – «початковий момент спортивних змагань» [9, IX, с. 663]. Основною сферою поширення структур **рпр** на порозі + **Ngen** – **рпр** на старті + **Ngen** є художній стиль. Спорадично їх фіксовано в науковому та публіцистичному стилях.

У корелятивні відношення з проаналізованими вище темпоративами на позначення початкових меж дії вступають синтаксеми, які експлікують семантику розгортання дії в кінцевих внутрішніх межах – **прер наприкінці + Ngen – прер у (в) кінці + Ngen – прер на кінець + Ngen – прер під кінець + Ngen – прер перед кінцем + Ngen – прер при кінці + Ngen – прер надкінець + Ngen – прер на закінчення + Ngen – прер на завершення + Ngen – прер під завісу + Ngen – прер на заході + Ngen**. Найпродуктивніше вживана синтаксема **прер наприкінці + Ngen** становить поєднання відприслівникового прийменника **наприкінці** з іменниками часового і нечасового значення у формі родового відмінка. Це один із небагатьох вторинних прийменників, що виявляє широкі дистрибутивні можливості стосовно субстантивів обох лексико-семантичних розрядів. Так, у складі конструкції **прер наприкінці + Ngen** зафіксовано такі три семантичні типи субстантивів із темпоральною семантикою: 1) «конкретні виміри часу» (*день, доба, тиждень, декада, місяць, квартал, рік (роки), століття, тисячоліття*): *Ще наприкінці минулого століття Дмитрівську Поминальну суботу відзначали повсюдно* (В. Скуратівський); 2) «пори року»: *Наприкінці минулого літа вони утрюх ... уперше ступили на цей схил над Небесним озером* (В. Дрозд); 3) «місяці»: *Це сталося наприкінці березня, тільки-но вкрилися зеленими котиками верби* (В. Петльований).

3-поміж субстантивів нечасового значення з прийменником **наприкінці** найрегулярніше сполучаються ті, що називають періоди за церковним, сільськогосподарським і академічним календарями та процеси і явища, які мають певну тривалість у часі (здебільшого віддієслівні іменники): *Закохався я по-справжньому вже в інституті, десь наприкінці семестру, перед зимою сесією* (В. Лис); *Наприкінці оглядин гості завернули в ботанічний сад* (О. Гончар). Конструкції, аналогічні за своєю будовою й семантикою до виділених, не мають обмежень щодо сфери функціонування.

Окремий тип становлять корелятивні одиниці, прийменникові компоненти яких співвідносні з адвербіалізованими прийменниково-іменниковими формами і містять у своєму складі лексему **кінець**. Структури **прер у (в) кінці + Ngen – прер на кінець + Ngen – прер під кінець + Ngen – прер перед кінцем + Ngen – прер при кінці + Ngen**, як і синтаксема **прер наприкінці + Ngen**, репрезентують значення внутрішніх кінцевих часових меж дії. Конструкція **прер у (в) кінці + Ngen** позначає найближчі кінцеві межі дії й саме тому найточніше номінує ці темпоральні рамки: ... [Коней] *батько в кінці літа ловив на аркани і робив із них покірних, приборканих істот* (В. Земляк). Темпоративи **прер на кінець + Ngen – прер під кінець + Ngen – прер перед кінцем + Ngen – прер при кінці + Ngen** виступають в одному корелятивному ряду із синтаксемою **прер у (в) кінці + Ngen**, однак, на відміну від неї, наділені семантичним відтінком «віддаленіші кінцеві темпоральні межі»: *На вулиці було незвично тепло, як на кінець листопада* (Л. Дереш) – *Під кінець тижня стурбованість стала нестерпною* ... (В. Вакуленко) – [Кучмієнко] *належав до заслужених ветеранів, до яких міг би тепер належати й Карналь, якби не потрапив буквально перед кінцем війни в руки фашистів* (П. Загребельний) – *При кінці служби Марія вийшла з церкви* ... (У. Самчук). Синтаксичні структури **прер на кінець + Ngen – прер під кінець + Ngen – прер перед кінцем + Ngen – прер при кінці + Ngen** різняться незначними семантичними відтінками, що зумовлені наявністю у складі похідних прийменникових одиниць з ідентичним повнозначним компонентом **кінець** первинних прийменників **під, на, при** та вторинного прийменника **перед**. Останній реалізує семантику найближчого передудання, а у структурі прийменникового еквівалента **перед кінцем** – найближчих кінцевих темпоральних рамок дії. Найвіддаленіші кінцеві часові межі виражає темпоратив **прер на кінець + Ngen**. Синтаксеми **прер під кінець + Ngen** та **прер при кінці + Ngen** експлікують семантику розгортання кінцевих внутрішніх меж дії, які можна умовно позначити на часовій осі між темпоративами **прер перед кінцем + Ngen** та **прер на кінець + Ngen**. Що ж до сфери функціонування, то стилістично нейтральними є структури **прер у (в) кінці + Ngen – прер на кінець + Ngen**. Вони відзначаються й найвищим ступенем продуктивності. Синтаксеми **прер під кінець + Ngen – прер перед кінцем + Ngen – прер при кінці + Ngen** стилістично марковані. Їхнє функціонування зафіксовано здебільшого в художньому, розмовному та, рідше, публіцистичному стилях.

Парадигму прийменниково-іменникових корелятивів, що передають семантику внутрішніх кінцевих часових рамок дії, органічно доповнює спорадично вживаний темпоратив **прер надкінець + Ngen**, до складу якого входить авторський прийменник-неологізм: *Я не те щоб атеїст, як тепер кажуть по-науковому, а радше безбожник, якими ставали надкінець життя скептичні дядьки, що всього навчилися* (В. Коротич).

На відміну від проаналізованих вище, синтаксеми **прер на закінчення + Ngen – прер на завершення + Ngen** слугують для конкретизації темпорального значення розгортання дії чи процесу в кінцевих внутрішніх межах: *На закінчення Літургії Святійший Владика виголосив повчальне слово* ... (Інтернет-ресурс) – *У Римі на завершення Різдвяного періоду відбувся концерт українських колядок «Прощання з колядою»* ... (З газети). Семантичні відтінки до значеннєвої структури темпоративів **прер на закінчення + Ngen – прер на завершення + Ngen** вносять вторинні прийменникові одиниці, перша з яких наділена семою офіційності, а друга – піднесеності, урочистості. Це впливає на сферу їхнього поширення: конструкція **прер на закінчення + Ngen** закріплена передусім за офіційно-діловим і науковим стилями, а синтаксема **прер на завершення + Ngen** – за публіцистичним та художнім.

Доповнюють парадигму корелятивів досліджуваної часової семантики темпоративи **прер під завісу + Ngen – прер на заході + Ngen**. Оказіонально вживані прийменникові еквіваленти **під завісу, на заході** функціонують у сполученні з родовим відмінком іменника: *Під завісу літа, як завжди, кілька нещастя* (Л. Костенко) – ... *На заході життя бабуля чистосердно кається* ... (В. Сологуб). Прийменникові еквіваленти **на заході, під завісу** не наділені темпоральною семантикою. За лексемою **захід** – компонентом першого з них – закріплено в Словникові української мови значення «частина обрію, де заходить сонце» [9, III, с. 380]. Усталена сполука **під завісу** функціонує зі значенням «під кінець, на закінчення чого-небудь» [9, III, с. 52]. Спільним для розглядуваних прийменникових одиниць є те, що вони імпліцитно актуалізують сему «час» і вказують на кінцеві часові рамки дії.

Сфера функціонування конструкцій **прер** під **завісу** + **Ngen** – **прер** на **заході** + **Ngen** лімітована художнім стилем.

Корелятиви п'ятикомпонентної парадигми **прер** **посеред** + **Ngen** – **прер** у **(в)** **середині** + **Ngen** – **прер** у **(в)** **половині** + **Ngen** – **прер** у **(в)** **розпалі** (**розпал**) + **Ngen** – **прер** у **(в)** **розквіті** + **Ngen** реалізують семантику моменту, рівновіддаленого від початкової й кінцевої межі часового орієнтира. Своїм значенням вони протиставляються проаналізованим вище темпоральним структурам – виразникам семантики початкових та кінцевих внутрішніх часових рамок дії. Прийменник **посеред** у складі синтаксеми **прер** **посеред** + **Ngen** позначає зорієнтований на серединний проміжок між початком і кінцем певного періоду, протягом якого відбувається дія: *Часом посеред ночі встає Северина й подовгу дивиться у вікно* (М. Матіос). Прийменниковий еквівалент у **(в)** **середині** разом із субстантивом у родовому відмінкові номінує час дії, рівновіддалений від початкових і кінцевих темпоральних меж, та корелює із вторинним часовим прийменником **посеред**. Структура **прер** у **(в)** **середині** + **Ngen**, що точно фіксує момент дії стосовно меж названого часового відрізка без додаткових семантичних відтінків, є стилістично нейтральною. Прийменникова одиниця у **(в)** **середині** сполучається з широким колом іменників темпоральної й нетемпоральної семантики: *Знову вдалося побачити цю юнку лише в середині вересня* (Л. Дереш); *У середині цієї зими старенькій полегло* (З розмовного мовлення). Найпродуктивніше функціують структури з часоназваннями на позначення загальних часових понять, які являють собою сполучення числівника з іменником: *... Десь у середині XIX століття один із нащадків ... змінив своє українське прізвище ...* (Б. Антоненко-Давидович).

Не подано в Словникові українських прийменників закріплену за діалектною сферою прийменникову одиницю у **(в)** **половині**, яка передає семантику, близьку до репрезентованої прийменником у **(в)** **середині**: *Випадок з Мартинчуковими хрестинами стався у половині квітня* (Грина Вільде).

До розряду широкоживаних у мові художньої літератури належать темпоративи **прер** у **(в)** **розпалі** (**розпал**) + **Ngen** – **прер** у **(в)** **розквіті** + **Ngen**. Їхня семантична специфіка зумовлена лексичним значенням іменникових компонентів прийменникових одиниць. Лексема **розпал** означає «стан найвищого напруження, найголовніший вияв чого-небудь» [9, VIII, с. 755], лексема **розквіт** – «найкраща пора в розвитку фізичних і духовних сил людини, її молодості, краси, таланту» [9, VIII, с. 692]. Усе це стає можливим не на початку чи в кінці певної дії або процесу, а саме в момент, рівновіддалений або майже рівновіддалений від стартової та фінішної точок відліку часового орієнтира, тобто «в середині чого-небудь» (наприклад, найбільша спека – в середині літа, найбільший успіх – у молодості, що є серединою життя людини). Ці аргументи послужили підставою для доповнення парадигми корелятивів **прер** **посеред** + **Ngen** – **прер** у **(в)** **середині** + **Ngen** – **прер** у **(в)** **половині** + **Ngen** оказіонально вживаними часовими структурами **прер** у **(в)** **розквіті** + **Ngen** – **прер** у **(в)** **розпалі** (**розпал**) + **Ngen**: *[Хвороба] зваллася на нього [Васляєва] в розквіті сил і працездатності ...* (О. Сизоненко) – ... *[Дружину] довелося покинути в розпалі медового місяця* (А. Дімаров); *Отож, у розпал сезону Беньо завжди прогулювався зі своїм чадом по перону ...* (П. Добрянський). Обидва варіанти прийменникового еквівалента у **(в)** **розпалі** та у **(в)** **розпал** відзначаються однаковою функційною активністю.

Отже, похідні, або вторинні, прийменники у складі конструкцій із темпоральним значенням активно й послідовно вступають у корелятивні зв'язки. Семантику часової попередності в рамках категорії різночасності репрезентують темпоративи дво-, чотири-, п'яти- та одинадцятикомпонентної парадигми корелятивів. Близька або споріднена часова семантика може бути реалізована групою співвідносних форм, що становить передумови для виникнення синонімічних прийменниково-іменникових структур. Корелятивність як найістотніша ознака кореляції, що ґрунтується на взаємозалежності, взаємозумовленості, співвідносності, утворює базу для синонімічних зв'язків. З-поміж основних диференційних ознак, які дають підстави визнати розглянуті темпоративи з вторинними часовими прийменниками, необхідно вирізнити такі: 1) специфічний семантичний відтінок; 2) стилістичне маркування; 3) сфера вживання.

Література:

1. Балабан Г. С. Динамічні процеси в прийменниковій системі сучасної української літературної мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Балабан Галина Степанівна; НАН України, Ін-т української мови. – К., 2007. – 19 с.
2. Барчук В. М. Граматична темпоральність : Інтервал. Час. Таксис : [монографія] / В. М. Барчук. – Івано-Франківськ : Сімік, 2011. – 416 с.
3. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
4. Іваненко З. І. Прийменникові конструкції часу в сучасній українській мові : [посіб. для студентів] / З. І. Іваненко. – Чернівці, 1969. – Ч. 2. – 69 с.
5. Іваненко З. І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення / З. І. Іваненко. – К. : Одеса : Вища шк., 1981. – 143 с.
6. Канєса П. С. Синтаксические средства выражения временных отношений в современном украинском языке : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Канєса Павлина Степановна; Киев. пед. ин-т им. А. М. Горького. – К., 1984. – 212 с.
7. Куцова Р. А. Відтворення темпоральності прийменниковими конструкціями сучасної української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Куцова Раїса Адамівна; Харк. держ. ун-т. – Х., 1997. – 223 с.
8. Romaniuk Switlana. Структура категорії темпоральності в сучасній українській мові : [монографія] / Switlana Romaniuk. – Warszawa, 2012. – 235 с.
9. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід [голова] та ін. ; Акад. наук УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
10. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова : [1705 прийменників] / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 416 с.